

WSTĘP

Wiedza – to ta część naszej niewiedzy, którą uporządkowaliśmy i skatalogowaliśmy.

Ambrose Gwinnett Bierce

Współczesny świat rozwija się w warunkach bezprecedensowej konwergencji międzynarodowych zagrożeń i konfliktów o wysokim stopniu intensywności i niestabilności, które tworzą nowy, niespotykany wcześniej poziom i zakres zagrożeń. Przeciwnicy na całym świecie coraz częściej angażują się w wojnę polityczną i informacyjną, praktycznie zniknęła różnica między wojną a pokojem. Sponsorowani przez totalitarne państwa i grupy terrorystyczne hakerzy przenikają do rządowych, wyborczych, finansowych, gospodarczych czy energetycznych systemów informacyjnych państw demokratycznych. Autorytarne reżimy oraz prywatne przedsiębiorstwa wojskowe wykorzystują broń niekonwencjonalną, a masowe przesiedlenia ludności oraz przytłaczające kryzysy humanitarne zmieniają zasady i łamią systemy bezpieczeństwa międzynarodowego, wynegocjowane i utworzone po zakończeniu II wojny światowej.

Nauki o bezpieczeństwie w Polsce obecnie znajdują się na przełomowym etapie kreowania dużego potencjału w obszarze dydaktyki i nauki w kraju i za granicą. *Encyklopedia bezpieczeństwa* to pierwsza w Polsce specjalistyczna publikacja tego typu, której celem jest rozwinięcie wspomnianego potencjału, powielenie i uchronienie przed zmarnowaniem już

osiągniętych wspólnie sukcesów badawczych na rozmaitych teoretycznych i praktycznych płaszczyznach działalności.

W trakcie jej przygotowywania Autorzy usystematyzowali terminy z zakresu bezpieczeństwa narodowego i międzynarodowego, przeprowadzili szereg specjalnych badań naukowych dotyczących uwzględnienia nowych terminów w naukach o bezpieczeństwie, biorąc pod uwagę doświadczenia w przygotowaniu innych publikacji w dziedzinie szeroko rozumianego bezpieczeństwa w Polsce i za granicą.

Rozwój bezpieczeństwa narodowego i międzynarodowego obecnie, kiedy niektóre autorytarne reżimy w sposób otwarty łamią zasady prawa i uczciwości, musi podążać trudną drogą respektowania obowiązującego prawa międzynarodowego, norm i innych regulacji. Zarazem niewątpliwie warto być przygotowanym na nowe, niespotykane dotąd wyzwania, kroki przeciwników i rywali cywilizacyjnych, warto wychodzić naprzeciw oczekiwaniom zmieniającej się praktyki. Problematyka ta zyskuje na znaczeniu również w związku z coraz częstszymi, licznymi i wieloaspektowymi zagrożeniami oraz konfliktami hybrydowymi, czego rażącym przykładem mogą być współczesne wojny w Syrii, Ukrainie, Libii, Jemenie, Afganistanie itp. Eskalacja konfliktów i nowe ruchy migracyjne w bezpośrednim sąsiedztwie Europy nie pozostaną bez wpływu na jej zbiorowe bezpieczeństwo.

Motywacją do przygotowania *Encyklopedii bezpieczeństwa* był dotychczasowy brak obszernego, usystematyzowanego zbioru zagadnień terminologicznych dotyczących różnorodnych aspektów narodowego i międzynarodowego bezpieczeństwa. Świat jest coraz bardziej nieprzewidywalny, a zdolność państw do zarządzania ryzykiem związanym z rosnącą niepewnością co do przyszłości pozostaje zagrożona. Obecnie państwa mierzą się z szerszą niż w poprzednich dekadach gamą zagrożeń, które stają się bardziej złożone i wzajemnie powiązane.

Spoiwem formalnych i nieformalnych zasad wspólnego bytu państw Sojuszu Północnoatlantyckiego, cywilizacji zachodniej, regulujących kwestie o istotnym wspólnym znaczeniu są wartości polityczne, gospodarcze i społeczne, tj. tradycja rozwoju światowej demokracji, społeczeństw obywatelskich, gospodarek rynkowych, praw człowieka, odzwierciedlające troskę wszystkich odpowiedzialnych podmiotów stosunków

międzynarodowych i narodowych instytucji o upowszechnienie tego, co nas łączy, i wyeliminowanie tego, co jest zbędne, utrudnia wspólne zasady technologicznego postępu i społecznego rozwoju.

Współczesne globalne środowisko bezpieczeństwa zmienia się bardzo dynamicznie. Najbardziej kontrowersyjne kwestie bezpieczeństwa dotyczące reżimów autorytarnych i podmiotów niepaństwowych – takie jak np. kradzież własności intelektualnej czy wojny cybernetyczne – znajdują się w „szarej strefie bezpieczeństwa”, co komplikuje zdolność podmiotów decyzyjnych do wypracowania adekwatnego i skutecznego systemu bezpieczeństwa, a to z kolei wymaga autentycznego odzwierciedlenia na poziomie pojęciowym i terminologicznym. W związku z powyższym przygotowanie pracy encyklopedycznej ma na celu próbę odpowiedzi na już istniejące i nadchodzące wyzwania i zagrożenia.

W tym kontekście potencjał prezentowanej Czytelnikom publikacji ściśle wiąże się z codziennością rutynowo wykonywanych obowiązków w wojsku, policji, służbach specjalnych, urzędach państwowych i samorządowych, związanych z problematyką bezpieczeństwa i sytuacjami kryzysowymi. Tylko szeroko rozumiana polityka bezpieczeństwa państwa może być odporna na różne niespodzianki, które niewątpliwie czekają nas w przyszłości.

W związku z tym trzeba dążyć do ułatwienia współpracy międzynarodowej i wewnątrzpaństwowej poprzez uproszczenie procedur i eliminację biurokracji we wszystkich kluczowych dla bezpieczeństwa rodzajach działalności i procesach. Nabyte dotychczas doświadczenia w Polsce i na świecie przekonują, że jest to zadanie wykonalne. Zarazem każdy decydent lub pracownik musi ponosić właściwą sobie, konkretną odpowiedzialność za losy wspólnego bytu.

Możemy i powinniśmy wspólnie kreować mechanizmy adaptacji wobec zaistniałych ostatnio zagrożeń militarnych, paramilitarnych, pandemicznych, radykalnych zmian na arenie międzynarodowej, nie poddawać się względem nich totalnemu sceptycyzmowi lub pozwalać na niszczenie tego, co łączy państwa zachodnie i demokratyczne, dobrze je prezentuje i poprawnie funkcjonuje. Trzeba pielęgnować elementy solidarności unijnej i europejskiej w obliczu nowych, trudnych i niespotykanych dotąd wyzwań.

Autorzy *Encyklopedii bezpieczeństwa* dołożyli maksimum starań, żeby zapewnić jej należyty poziom naukowy, przywiązując największą wagę do opisywanych procesów i zjawisk bezpieczeństwa. Terminy są ściśle związane z historią Polski, teorią i praktyką bezpieczeństwa narodowego, jednak nie zamykają się w problematyce narodowej. Znaczna liczba terminów odzwierciedla problemy bezpieczeństwa międzynarodowego oraz wybranych państw świata, przede wszystkim sąsiadów Polski, ponieważ zagrożenia dla bezpieczeństwa narodowego łączą się z rozwojem sytuacji w środowisku bezpieczeństwa międzynarodowego, działaniami wojskowymi innych państw, w tym Rosji w pobliżu granic Polski, cyberterroryzmem oraz innymi rodzajami zagrożeń międzynarodowych. Coraz większe znaczenie obecnie odgrywa społeczno-systemowa problematyka – bezpieczeństwo ustrojowe, polityczne, gospodarcze, finansowe, ekologiczne itp. Widać to na tle prób penetracji poszczególnych narodowych instytucji i organów przez obce wywiady i inne struktury. Ich celem jest podporządkowanie polskiego społeczeństwa, zmiana tożsamości narodowej i wartości politycznych obywateli metodami i instrumentami informacyjnymi.

W związku z powyższym zadaniem zespołu Autorów prezentowanej pracy była próba uchwycenia i sformułowania fundamentalnych zasad unifikacji koncepcyjnej i terminologicznej jako podstawy dalszego rozwoju teorii i praktyki nauk o bezpieczeństwie, które spełniałoby rolę praktycznego kompendium wiedzy w różnych zakresach współczesnego bezpieczeństwa z uwzględnieniem najnowszych faktów i tendencji. Głównym celem *Encyklopedii bezpieczeństwa* była analiza i wyjaśnienie powszechnie używanych i nowo powstałych terminów dotyczących bezpieczeństwa narodowego, międzynarodowego, gospodarczego, ekologicznego, technologicznego, energetycznego, społecznego, informacyjnego itp. oraz zróżnicowanych zagrożeń. Duża liczba artykułów i definicji terminologicznych odzwierciedla globalne doświadczenie w zakresie zarządzania aspektami bezpieczeństwa narodowego, tendencje w rozwoju ogólnej teorii bezpieczeństwa i globalizacji, ponieważ zapewnienie bezpieczeństwa narodowego jest złożonym procesem zarządzania państwem, który obejmuje zaangażowanie i wszechstronne wykorzystanie wiedzy z obszarów wielu nauk.

Rozwój aparatu terminologicznego w każdej sferze działalności zazwyczaj przechodzi przez trzy etapy, mianowicie: pojawienie się podstawowych terminów, formowanie kompleksu najważniejszych terminów i ich usystematyzowanie w całościowy zespół terminologiczny, stworzenie spójnego systemu terminologicznego. Biorąc pod uwagę to, że nauka o bezpieczeństwie jako sfera badań jest wciąż kształtowana i „młoda”, jej aparat terminologiczny prawdopodobnie znajduje się na drugim etapie rozwoju. Znakiem tego jest pojawienie się licznych słowników, leksykonów i vademecum bezpieczeństwa¹. Korzyści płynące z nich są oczywiste, ponieważ nie tylko wprowadzają dane koncepcje w sferę uwagi społeczności naukowej, ale także je udoskonalają i rozszerzają. Wszelkie terminologiczne słowniki, leksykony, vademecum czy encyklopedie odgrywają zatem ważną rolę w społeczeństwie, a przede wszystkim są integralnym i normatywnym systemem wiedzy. Pełnią funkcję integracyjną, regulacyjną, translacyjną, instytucjonalną, doradczą, a także budują potencjał poznawczo-rozwojowy.

Baza terminologiczna jest systemem zmiennym pod wpływem rozwoju społecznego i informacyjnego oraz nowych zagrożeń. Atutem prezentowanej Czytelnikom publikacji jest fakt, iż w procesie pisania tekstów na temat różnych składowych elementów systemu terminologicznego Autorzy sięgnęli po różne dane oraz bogactwo terminów dotyczących bezpieczeństwa w ościennych naukach, takich jak teoria państwa i prawa,

¹ *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, B. Balcerowicz, J. Pawłowski, A. Ciupiński, W. Lępkowski (red.), AON, Warszawa 2002–2009; J. Kunikowski, *Słownik terminów wiedzy i edukacji dla bezpieczeństwa*, wydanie 4, Wydawnictwo Naukowe UPH, Siedlce 2015; *Leksykon bezpieczeństwa. Wybrane pojęcia*, K. Dziubińska-Wójcik, R. Niedźwiecki, W. Saletra, A. Zagórska (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach, Kielce 2016; *Leksykon bezpieczeństwa morskiego. 100 podstawowych pojęć*, T. Szubrycht (red.), C.H.Beck, Warszawa 2016; *Leksykon bezpieczeństwa wewnętrznego*, W. Fehler, J.J. Piątek, R. Podgórzńska (red.), Wydawnictwo Naukowe Wydziału Humanistycznego US Minerwa, Szczecin 2017; *Vademecum bezpieczeństwa*, O. Wasiuta, R. Klepka, R. Kopeć (red.), Wydawnictwo Libron, Kraków 2018; *Vademecum bezpieczeństwa wewnętrznego: społeczny wymiar bezpieczeństwa*, M.Z. Kulisz (red.), Oficyna Wydawnicza PWSZ w Nysie, Nysa 2019; *Vademecum bezpieczeństwa informacyjnego*, t. 1–2, O. Wasiuta, R. Klepka (red.), AT Wydawnictwo, Wydawnictwo Libron, Kraków 2019.

nauki o polityce, socjologia, zarządzanie, ekonomia itp. Na uwagę zasługuje także kwestia obszernego zakresu systemowego bazy terminologicznej, która obejmuje bardzo szeroki przekrój problematyki od rozwoju dziedziny wiedzy naukowej do praktyki konkretnych instytucji.

Całokształt tekstów tworzących *Encyklopedię bezpieczeństwa* stanowi swego rodzaju punkt wyjścia do dalszych dociekań naukowych, konkretyzuje kolejne pytania badawcze. W związku z tym podstawę *Encyklopedii bezpieczeństwa* stanowi problemowy trójkąt jako swoisty uniwersalny rdzeń analizy mnogości terminologii, uwzględniający: a) kategorie z obszaru teorii bezpieczeństwa narodowego; b) kategorie z obszaru nauk politycznych, prawnych, ekonomicznych i wojskowych, a także prawa międzynarodowego w kontekście globalizującego się świata; c) kategorie z obszaru teorii i praktyki działalności administracji publicznej.

Encyklopedia bezpieczeństwa została zbudowana z unifikowanych tekstów, niektóre terminy zostały bardziej rozbudowane, co wynika z faktu, iż część pojęć szczególnie istotnych, ale słabo opisanych w dostępnej literaturze Autorzy starali się przedstawić w nieco rozszerzonej postaci. Podkreślić należy także, że *Encyklopedia bezpieczeństwa* ma charakter zarówno *stricte* naukowy, jak i praktyczny. Autorzy chcieli dogłębnie pokazać więzi między teorią a praktyką bezpieczeństwa, co tylko dodaje wagi i rozbudowuje możliwości funkcjonowania tej publikacji w realnych procesach społecznych, kiedy potrzebna jest dokładna, precyzyjna i jednoznaczna definicja lub ocena procesu.

Encyklopedia bezpieczeństwa zawiera 560 terminów ułożonych alfabetycznie, łącznie o objętości ponad 190 arkuszy wydawniczych. Materiały przedstawione w niej usystematyzowane zostały według różnych źródeł, które wymagały krytycznej oceny i polemiki merytorycznej wewnątrz autorskiego zespołu, ponieważ miały różny stopień wiarygodności i miarodajności. Na podstawie osobistych doświadczeń Autorów teksty ustrukturyzowano w taki sposób, aby stworzyć bazę haseł traktowanych jako najważniejsze w literaturze naukowej i publikacjach naukowych omawianej tematyki, niezbędną dla wszystkich zainteresowanych rozwiązywaniem teoretycznych i praktycznych problemów złożonego zagadnienia bezpieczeństwa.

Ta obszerna praca obejmuje interdyscyplinarne aspekty bezpieczeństwa, pracowało nad nią prawie 50 twórczych osób – przedstawicieli różnych

dyscyplin naukowych, w tym nauk o bezpieczeństwie, o wojskowości, nauk o polityce i administracji, prawników, historyków itp.

Ze względów obiektywnych *Encyklopedia bezpieczeństwa* nie może przedstawić w sposób wyczerpujący całokształtu obszernej problematyki dotyczącej różnych aspektów bezpieczeństwa, wciąż istnieje wiele nośnych terminów, które nie zostały uwzględnione w pracy, co z kolei nie jest wewnętrzną sprzecznością. Autorzy sukcesywnie przeanalizowali najważniejsze pojęcia, uwzględniając bardzo szybki rozwój terminologiczny z zakresu bezpieczeństwa w ciągu ostatnich kilku lat. Nowe określenia, takie jak steganografia, wojna kosmiczna, wojna hybrydowa, wojny nowej generacji czy zielone ludziki, mają już swoje stałe miejsce w życiu naukowym i politycznym. Mamy nadzieję, że inne zespoły badaczy uzupełnią nasze wysiłki w kolejnych publikacjach, uwzględniając nowe trendy i realia.

Encyklopedia bezpieczeństwa jest efektem współpracy zespołu naukowców Instytutu Nauk o Bezpieczeństwie Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie oraz specjalistów z innych ośrodków akademickich i praktyków. W podobnym gronie autorskim powstały już *Vademecum bezpieczeństwa* (2018) i *Vademecum bezpieczeństwa informacyjnego* (2019), które spotkały się ze sporym zainteresowaniem ze strony środowiska naukowego i społeczeństwa.

Autorzy zaproponowanej Czytelnikom *Encyklopedii bezpieczeństwa* są świadomi tego, że nie jest ona odosobnioną próbą interpretacji szeroko rozumianych aspektów bezpieczeństwa, są jednak również przekonani, że prezentowana praca zajmie adekwatne miejsce w kontekście rozwoju nauk o bezpieczeństwie.

Zachęcając Czytelników do sięgnięcia po *Encyklopedię bezpieczeństwa*, Autorzy liczą na to, że uzupełni ona już znajdujące się w obiegu naukowym lub dotychczas nietknięte, nowe obszary bezpieczeństwa, w sposób udany będzie odzwierciedlać często odmienne wizje i tematy o różnym stopniu ważności, aktualności i zakresie.

Jesteśmy przekonani, że *Encyklopedia bezpieczeństwa* będzie wartościowym przewodnikiem dla wszystkich specjalistów ds. bezpieczeństwa, niezbędnym źródłem informacji w pracach referencyjnych, edukacyjnych, analitycznych, eksperckich. Publikacja przyda się każdemu, kto zechce opanować najnowszą wiedzę i terminologię naukową z zakresu

WSTĘP

bezpieczeństwa, okaże się pomocna dla wszystkich zainteresowanych problematyką bezpieczeństwa, zarówno w środowisku akademickim, jak i wśród praktyków.

Jako zespół naukowy jesteśmy świadomi własnej odpowiedzialności. Dlatego z wdzięcznością uwzględnimy wszystkie konstruktywne recenzje, rady, uwagi oraz racjonalne propozycje doskonalenia tej publikacji w ramach rozwoju nauk o bezpieczeństwie.

Olga Wasiuta, Sergiusz Wasiuta